

ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ МЕН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІ: ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ӨңІРЛІК АСПЕКТІЛЕРІ (АҚТӨБЕ ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА)

АХМЕТОВА Г.И. , МҰРАТОВА Ф.С. , САПАРҒАЛИ Б.Б.

*Ахметова Гулистан Ивановна – Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: gakhmetova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-9576-4323>

Мұратова Фатима Серікқызы – Қаржы білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: muratova05052005@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-9242-3720>

Сапарғали Батыржан Болатұлы - Қаржы білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: sapargalibatyrgan5@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3181-5751>

Аңдатпа. Мақалада бағалы қағаздар нарығындағы халықтың қаржылық мінез-құлқы мен инвестициялық белсенділігі ұғымдарының мәні, олардың өзара байланысы және дамуының теориялық-әдістемелік негіздері жан-жақты қарастырылады. Инвестициялық белсенділік халықтың бос ақша қаражатын баламалы қаржылық құралдарға бағыттау деңгейін көрсетсе, қаржылық мінез-құлқы тұрғындардың тәуекелдер мен кірістерді басқарудағы психологиялық және экономикалық таңдауын айқындайды. Зерттеу барысында осы ұғымдарға қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың көзқарастары сараланып, халықтың инвестициялық мәдениетін қалыптастырудағы қаржылық сауаттылықтың рөлі анықталды. Ғылыми зерттеудің негізгі құндылығы – бұл феноменнің теориялық аспектілерін қарастырып қана қоймай, оның нақты өңірлік деңгейдегі ерекшеліктерін Ақтөбе қаласы тұрғындарының арасында жүргізілген пилоттық әлеуметтік сауалнаманың эмпирикалық деректері негізінде кешенді талдауымен айқындалады. Статистикалық және сипаттамалық талдау әдістерін қолдану арқылы аймақ халқының нақты инвестициялық бағыттары айқындалып, тұрғындардың бағалы қағаздар нарығына белсенді қатысуына кедергі келтіретін негізгі тежеуіш факторлар анықталды. Мақалада келтірілген талдаулар мен ғылыми тұжырымдар өңірлік деңгейдегі инвесторлардың мінез-құлқын түсінуге мүмкіндік береді және халықтың қаржылық сауатын арттыру бағдарламаларын әрі қарай жетілдіруге негіз бола алады. Мақала экономика, қаржы саласында жұмыс істейтін мамандарға, зерттеушілерге, білім алушыларға пайдалы ақпарат көзі бола алады.

Түйін сөздер: бағалы қағаздар нарығы, инвестициялық белсенділік, қаржылық мінез-құлқы, қаржылық сауаттылық, инвестициялық мәдениет.

Кіріспе

Қазіргі таңда бағалы қағаздар нарығы ел экономикасының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып, капитал тартудың және инвестициялық процестерді ынталандырудың негізгі құралы болып табылады. Бағалы қағаздар нарығы арқылы кәсіпорындар қосымша қаржы көздерін тартып, экономиканың нақты секторын дамытуға мүмкіндік алады. Сол себепті халықтың инвестициялық белсенділігі елдегі қаржы жүйесінің тұрақтылығына тікелей әсер етеді. Егер азаматтар өз жинақтарын тиімді басқару арқылы инвестиция нарығына белсенді қатыса алса, бұл капитал нарығының кеңеюіне, қаржылық делдалдық институттардың дамуына және жалпы экономикалық өсімнің артуына ықпал етеді.

Қазіргі жағдайда халықтың қаржылық мінез-құлқы тек дәстүрлі банк салымдарымен ғана шектелмей, бағалы қағаздарға инвестиция салу сияқты баламалы құралдарға ауысуда. Мемлекет тарапынан бөлшек инвесторларды қолдау, цифрлық брокерлік платформалардың дамуы және IPO бағдарламалары халықтың бағалы қағаздар нарығына шығуына кең жол ашты. Алайда жүргізілген талдаулар көрсеткендей, халықтың басым бөлігі әлі күнге дейін жинақтарын депозитте сақтауды жөн санайды және бағалы қағаздарға инвестиция салу деңгейі төмен болып отыр. Бұған негізгі себеп ретінде тұрғындардың қаржылық сауаттылығының жеткіліксіздігі, тәуекелден қорқу, табыс деңгейінің шектеулілігі және инвестициялық құралдар туралы ақпараттың аздығы атап өтіледі.

Инвестициялық белсенділікті нақты аймақ тұрғысынан зерттеу мемлекеттік экономикалық бағдарламалардың нәтижелігін арттырудың және әр аймақтың өзіндік қаржылық әлеуетін бағалаудың негізгі шарты болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, Батыс Қазақстанның ірі индустриалды орталығы болып табылатын Ақтөбе қаласындағы халықтың инвестициялық белсенділігін, қаржылық мінез-құлқын, қаржылық сауаттылық деңгейін зерделеу айрықша мәнге ие.

Зерттеудің мақсаты - Ақтөбе қаласы тұрғындарының бағалы қағаздар нарығындағы инвестициялық белсенділігі мен қаржылық мінез-құлқының ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан негіздеу және оның нақты өңірлік аспектілерін эмпирикалық деректер арқылы анықтау болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеудің эмпирикалық базасы ретінде Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестициялық бағыттарын айқындау мақсатында жүргізілген әлеуметтік пилоттық сауалнама нәтижелерін алынды. Сауалнамаға қатысқан 40 респонденттің жауаптары өңірдегі негізгі үрдістер мен кедергілердің алғашқы сипатын айқындауға және алдағы уақытта ауқымды зерттеулер жүргізуге бағыт-бағдар беруге мүмкіндік береді. Жұмыс барысында статистикалық, салыстырмалы, факторлық және топтастыру әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қазіргі экономикалық әдебиеттерде халықтың қаржылық мінез-құлқы жеке тұлғалардың қаржылық шешім қабылдау ерекшеліктерін сипаттайтын маңызды категория ретінде зерттелуде. Бұл ұғым әртүрлі авторлар тарапынан әлеуметтік, психологиялық және экономикалық тұрғыдан қарастырылады.

Литвинова В.В. қаржылық мінез-құлықты жеке тұлғаның қаржылық шешім қабылдау үлгілері мен әдеттерінің жиынтығы ретінде сипаттайды. Автордың зерттеуінде қаржылық сауаттылық деңгейі, білім және әлеуметтік орта адамның қаржылық таңдауларына тікелей әсер ететін негізгі факторлар ретінде көрсетіледі. Автордың айтуынша, халықтың қаржылық мінез-құлқы күрделі және көпқырлы құбылыс болып табылады және де ол адамның экономикалық таңдауларына ықпал ететін ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығымен анықталады. Ішкі факторларға тұлғаның интеллектуалдық, әлеуметтік-демографиялық және психологиялық сипаттамалары жатса, сыртқы факторлар қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдаймен, нарықтық орта мен институттардың даму деңгейімен байланысты. Автор атап көрсеткен ішкі факторлар келесідей:

1. Интеллектуалдық факторлар қаржылық сауаттылық, қаржы мәселелеріне қызығушылық және жеке тәжірибеден тұрады. Қаржылық білім төмен болса, қаражатты тиімді басқару қиынға соғып, тәуекелі жоғары шешімдер қабылдау ықтималдығы артады. Қаржылық сауаттылығы жоғары адамдар инвестиция мен жинақтауда тиімдірек әрекет етеді.

2. Әлеуметтік-демографиялық факторлар арасында жыныс пен отбасының рөлі маңызды. Зерттеу әйелдердің қаржылық сауаттылығы ерлерге қарағанда төмен екенін, бұл олардың тәуекелге бару және отбасылық қаржылық шешімдерге қатысу деңгейіне әсер ететінін көрсетеді. Отбасы құрылымы мен ата-ананың қаржылық тәртібі балалардың қаражат басқару дағдыларына ықпал етеді.

3. Әлеуметтік-психологиялық факторлар ішінде дін мен денсаулық маңызды рөл атқарады. Діни құндылықтар адамның жоспарлау қабілетін арттыруы немесе белгісіздік сезімін күшейтуі мүмкін. Денсаулығы нашар адамдар әдетте тәуекелі төмен, өтімділігі жоғары құралдарды таңдайды және сақтық стратегияларын қолданады.

Келесі кезекте сыртқы факторларға тоқталатын болсақ, халықтың қаржылық мінез-құлқын айқындайтын сыртқы факторлар қоғамның әлеуметтік, экономикалық және институционалдық жағдайымен тығыз байланысты. Бұларға мәдени орта, қаржылық кеңес алуға қолжетімділік, экономикалық конъюнктура, қаржылық инфрақұрылымның даму деңгейі және саяси тұрақтылық сияқты элементтер жатады. Бұл факторлар жеке тұлғаның қаржылық шешім қабылдау үдерісіне елеулі ықпал етіп, оның тәуекелге бару деңгейін, жинақтау немесе инвестициялау мотивтерін, сонымен қатар қаржы құралдарын пайдалану мүмкіндіктерін

айқындайды. Литвинова келесідей сыртқы факторларды ерекше атап көрсетеді:

1. Экономикалық фактор. Экономикалық жағдай мен қаржылық жүйенің дамуы қаржылық мінез-құлыққа тікелей ықпал етеді. Макроэкономикалық көрсеткіштер, атап айтқанда экономикалық өсім, инфляция, жұмыссыздық деңгейі және халықтың өмір сүру сапасы инвестициялық белсенділікті анықтайды. Қаржы нарығында ұсынылатын қызметтер, мысалы депозиттер ашу, валюталық операциялар жүргізу немесе бағалы қағаздар сатып алу, азаматтардың қаржылық таңдауларын бағыттайды. Сонымен қатар, мемлекет тарапынан кепілдік берілген жүйелер қаржы институттарына сенімін арттырады.

2. Саяси фактор. Саяси жағдай да қаржылық мінез-құлықты анықтайтын маңызды сыртқы факторлардың бірі болып табылады. Елдегі саясаттың тұрақтылығы мен билікке деген сенім азаматтардың тәуекелге бару қабілетін қалыптастырады. Тұрақты саяси ортада адамдар жиі тәуекелі жоғары қаржылық құралдарды таңдауға бейім болады.

Жалпы алғанда, халықтың қаржылық мінез-құلقىның қалыптасуына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар өзара тығыз байланыста әрекет етеді. Аталған факторлардың үйлесімділігі немесе керісінше, олардың арасындағы теңгерімсіздік халықтың бағалы қағаздар нарығына қатысу белсенділігіне тікелей әсерін тигізеді. Литвинова В.В. өз зерттеуінде осы факторларды ашып әрі нақты көрсетеді [1].

Ал Масленников В.В., Ларионов А.В. және Гагарина М.А. қаржылық мінез-құлықты экономикалық субъектілердің әрекет ету типтері арқылы талдайды. Авторлар үш негізгі типті бөліп көрсетеді: активті, адаптивті және реактивті мінез-құлық.

Активті қаржылық мінез-құлық субъектілердің нарықтағы мүмкіндіктерді белсенді іздеуі мен пайдалануымен сипатталады. Олар өз шешімдері арқылы нарықтық жағдайларды өзгертіп, баға динамикасына әсер ете алады. Мысалы, белгілі акцияларды сатып алу немесе жаңа нарықтық тенденцияларға қатысу капиталдың өсуін қамтамасыз етеді. Бұл типтегі әрекеттер экономикалық белсенділікті арттырады.

Адаптивті мінез-құлық субъектілердің сыртқы өзгерістерге бейімделіп, өз қаржылық ресурстарын сақтауға бағытталуымен ерекшеленеді. Олар нарықтағы инновациялар мен экономикалық өзгерістерді қадағалап, стратегиялық шешімдер қабылдайды, алайда нарықты белсенді түрде өзгертуден гөрі өз мүдделерін қорғайды. Мысалы, банктердің цифрлық төлем жүйелері немесе жаңа валюталар енгізу кезеңінде стратегияларын бейімдеуі адаптивті типке жатады.

Реактивті мінез-құлық субъектілері нарықтағы өзгерістерге кеш немесе тиімсіз әрекет етеді. Олар ақпаратты өңдеуде артта қалып, шешім қабылдауда белсенді болмай, кейде қаржылық шығындарға ұшырайды. Реактивті мінез-құлыққа қаржылық төтенше жағдайларда немесе банкроттық оқиғаларында кеш қабылданған шешімдер тән.

Авторлардың тұжырымы бойынша активті субъектілердің әрекеттері ақпараттық ортаны өзгертеді және адаптивті мен реактивті субъектілердің шешім қабылдауына ықпал етеді. Бұл қаржылық ресурстардың қайта бөлінуіне және кейде жүйелік тәуекелдердің пайда болуына әкелуі мүмкін. Осылайша, қаржылық мінез-құлықтың бұл моделі нарық субъектілері арасындағы ақпараттық өзара тәуелділікті көрсетеді [2].

Аталған зерттеулерді салыстырмалы түрде талдай отырып, қаржылық мінез-құлықты түсіндіруде екі негізгі бағытты байқауға болады. Бірінші бағыт, яғни В.В Литвинованың зерттеуінде қаржылық мінез-құлық жеке тұлғаның ішкі сипаттамаларымен байланыстырылса, екінші бағытта, Масленников, Ларионов және Гагаринаның зерттеуінде ол экономикалық жүйедегі субъектілердің әрекет ету модельдері арқылы қарастырылады. Осы екі зерттеу жұмысы үшін де ортақ мәселе болып табылатын қолжетімділік пен ақпараттық факторлардың рөлін Аликперова Н.В неғұрлым тереңдетіп, өзінің «3D әсері» тұжырымдамасы аясында жан-жақты негіздейді. Ғалым өзінің «Ресей халқының қаржылық мінез-құلقىна әсер ететін факторлар: 3D әсері» атты ғылыми мақаласында жоғарыда аталған жеке тұлғалық және жүйелік факторларды біртұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін моделді ұсынады. Зерттеу жұмысында қаржылық мінез-құлықтың қалыптасуында және оның жинақтау мен инвестициялық белсенділікке ықпал етуінде шешуші рөлді ресурстық және орта факторлары

атқаратыны негізделеді. Автордың тұжырымдамасы бойынша ең негізгі факторлар ретінде табыс деңгейі, қаржы жүйесіне деген сенім және қолжетімділік аталады. Қолжетімділік ұғымы бұл ретте кең мағынада қарастырылып, инфрақұрылымдық, білім беру, қаржылық әрі ақпараттық қолжетімділікті қамтиды. Осы факторлардың жиынтық ықпалын автор «3D әсері» деп сипаттайды. Ерекше атап өтетін жайт - бұл үш құрамдас бөліктің өзара тығыз байланыста болуы және бір фактордың әлсіреуі басқа факторлардың да әсерін төмендетуі мүмкін. Қаржылық мінез-құлықтың белсенді формасының, яғни жинақтауды қалыптастырып, оны кейін инвестициялауға бағыттау процесінің аталған факторлардың бірінсіз жүзеге асуы қиын. «3D әсері» неғұрлым айқын болған сайын, халықтың қаржылық белсенділік деңгейі жоғарылап, қолданылатын қаржылық модельдер мен стратегиялардың әртараптылығы артады. Ал бұл әсердің әлсіз болуы қаржы нарығындағы халық белсенділігінің төмендігін ғана емес, сонымен қатар қоғам мен мемлекеттің жалпы қаржылық ахуалын сипаттайды [3].

Batsaikhan және Demertzis «Financial literacy and inclusive growth in the European Union» еңбегінде қаржылық сауаттылық пен инклюзивті экономикалық өсім арасындағы байланыс Еуропалық Одақ мысалында зерттеген. Зерттеушілер қаржылық сауаттылықты тек қаржылық білім ретінде емес, қаржылық шешімдер қабылдау қабілеті мен қаржылық дағдылардың жиынтығы ретінде қарастырады. Мақалада көрсетілгендей, қаржылық сауаттылығы жоғары адамдар сақтандыру, жинақтау және қарызды басқару сияқты қаржылық операцияларды тиімді жүргізе алады. Ал қаржылық сауаттылық деңгейінің төмен болуы жеке тұлғаның өмір бойы әл-ауқатына қауіп төндіруі, қаржылық тәуекелдерді дұрыс бағаламауы мүмкін екендігін көрсетеді. Бұл тұрғыдан зерттеу қаржылық сауаттылықты қоғамдағы экономикалық теңсіздік пен кедейшілік деңгейін төмендететін маңызды құрал ретінде қарастырады. Авторлар зерттеу нәтижелерін талдай келе, Еуропалық Одақ елдеріндегі қаржылық сауаттылық деңгейінің әркелкі екенін анықтайды. Мысалы, Швеция мен Данияда қаржылық сауаттылық көрсеткіші жоғары болса, Румыния мен Португалия сияқты елдерде төмен деңгейде болып отыр. Бұл айырмашылық қаржылық білім беру бағдарламаларын дамыту және әлеуметтік әлсіз топтарға бағытталған шараларды ұйымдастыру қажеттілігін көрсетеді. Зерттеушілер сонымен қатар қаржылық сауаттылық пен инклюзивті экономикалық өсімнің тығыз байланысын атап өтеді. Қаржылық білім мен дағдының жоғары болуы экономикалық өсімнің артықшылықтарына қол жеткізуді жеңілдетеді, ал қаржылық сауаттылықтың төмендігі әлеуметтік оқшаулану мен экономикалық теңсіздікті күшейтуі мүмкін. Осы себепті авторлар қаржылық білім беруді балалар жастан бастау, әлеуметтік әлсіз топтарды қолдау және жеке сектордың қатысуын арттыру сияқты саясаттық ұсыныстарды ұсынады. Осылайша, Аликперованың «3D әсері» тұжырымдамасы қаржылық мінез-құлықты жеке және жүйелік факторлардың өзара байланысы арқылы кешенді түрде түсіндіреді [4].

Бұл факторлардың ықпалы тек жеке қаржылық шешімдермен шектелмей, қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштеріне де әсер етеді, сондықтан қаржылық сауаттылықтың макроэкономикалық деңгейдегі рөлін қарастыру өзекті болып табылады.

Вьетнамдық The Anh Khuc, Hoai Linh Do және Bich Lien Pham өз зерттеу жұмыстарында Вьетнамның ауылдық жерлеріндегі кедей тұрғындардың қаржылық сауаттылығына әсер ететін факторларды жан-жақты зерттеген. Бұл эмпирикалық зерттеу 512 респонденттің сауалнама жауаптары мен 12 эксперттің терең сұхбатын қамтып, сапалық және сандық әдістерді ұштастырған. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қаржылық сауаттылықтың негізгі анықтаушысы ретінде ішкі факторлар - қаржылық білім, қаржылық мінез-құлық және қаржылық көзқарас белгіленген, олардың ішінде жинақтау мен қаржылық инвестициялар жөніндегі білімнің әсері ең маңызды болып шыққан. Сонымен қатар авторлар демографиялық факторлар ішінде жас, табыс деңгейі және білім деңгейі қаржылық сауаттылыққа оң әсер етеді, ал гендерлік сипаттама айтарлықтай әсер көрсетпейді деген қорытындыға келген. Бұл көрсеткіштер ауылдық кедей топтардағы қаржылық сауаттылықты арттыруға бағытталған саясат пен бағдарламаларды әзірлеуде елеулі рөл атқарады. Авторлар алынған нәтижелерге сүйене отырып, ауылдық жерлердегі кедейлердің жинақтау дағдыларын қалыптастыру, қаржылық мінез-құлық пен қаржылық көзқарасты жақсарту мақсатында қаржылық білім беру,

ақпараттық қолжетімділік пен қаржылық ресурстарға қолжетімділікті арттыруды ұсынады. Бұл ұсыныстар қаржылық инклюзияны күшейтуге ықпал етеді [5].

Үндістандық қаржы ғылымдарының докторы СА.Seema Tarak Shah өз еңбегінде Мумбай қаласының тұрғындарының қаржылық мінез-құлқы мен шешім қабылдау процестеріне әсер ететін негізгі факторларды талдаған. Зерттеу қаржылық әрекеттерге әсер ететін факторлар ретінде табыс деңгейі, қаржылық сауаттылық, әлеуметтік-экономикалық жағдай, психологиялық факторлар және қаржылық қызметтерге қолжетімділік секілді көрсеткіштерді қарастырады. Бұл факторлардың әрқайсысы қала тұрғындарының бюджетті жоспарлау, жинақтау, инвестициялау және қарыз алу сияқты қаржылық шешімдеріне тікелей әсер етеді. Зерттеу қорытындысы көрсеткендей, қаржылық білім деңгейінің жоғары болуы тұлғалардың қаржылық шешімдерді тиімді қабылдауына оң әсер етеді. Автор зерттеу нәтижелерін қаржылық білім беру саясатын қалыптастыруға, қаржылық қызметтерді бейімдеуге және қаржылық инклюзияны арттыруға бағытталған шаралар жасауға қолдануды ұсынады. Бұл тұжырымдар қаржылық сауаттылықты арттыру бағдарламаларын әзірлеуде пайдалы болуы мүмкін және қаржылық қызмет көрсетушілер мен саясаткерлер үшін маңызды ғылыми негіз бола алады [6].

Индонезиялық Savitri Andriasari мен Peni Safitri өз зерттеу жұмыстарында ересектердің қаржылық басқару мінез-құлқына әсер ететін факторларға кешенді түрде талдау жасады. Бұл зерттеудің басты мақсаты - қаржылық мінез-құлықты қалыптастыруға ықпал ететін негізгі элементтерді анықтау. Осы мақсатта авторлар қаржылық білім, қаржылық көзқарас, табыс деңгейі және діни наным-сенім сияқты айнымалыларды қарастырған. Зерттеу деректері қызметкерлер арасында сауалнама арқылы жиналып, SPSS 25 бағдарламасында өңделген. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қаржылық білім мен діни сенім қызметтегі ересектердің қаржылық басқару мінез-құлқына статистикалық тұрғыдан оң әсер етеді, яғни бұл факторлар қаржылық шешімдерді қабылдауда белсенді және тиімді әрекеттер жасауға себеп болады. Алайда қаржылық көзқарас пен табыс деңгейінің мінез-құлыққа әсері айтарлықтай анықталмаған, яғни олар зерттелген көрсеткіштер арасында маңызды фактор болып табылмайды. Осылайша, бұл зерттеу қаржылық мінез-құлықты түсіну үшін қаржылық білім мен жеке сенім жүйесінің рөліне назар аударады. Авторлар алынған нәтижелерді ересектер мен қызметкерлерге арналған қаржылық білім беру бағдарламаларын жоспарлауда қолдану қажет деп тұжырымдайды, себебі бұл факторлар қаржылық әрекеттердің тиімділігін арттыруға ықпал етеді [7].

Шетелдік тәжірибеге шолу жасау барысында салыстырмалы түрде талдау жасай отырып, келесідей қорытындыларды жасауға болады. Еуропалық Одақта қаржылық сауаттылық елдер бойынша айтарлықтай ерекшеленеді, атап айтқанда Швеция мен Данияда жоғары, ал Румыния мен Португалияда төмен. Ал дамушы елдерде (Вьетнам, Үндістан, Индонезия) қаржылық сауаттылыққа жас, табыс деңгейі, қаржылық білім мен тәжірибе және де психологиялық факторлар айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар Еуропалық Одақ елдерінде қаржылық сауаттылық инклюзивті экономикалық өсімнің маңызды факторы ретінде қарастырылса, дамушы елдерде ол жинақтау, инвестициялау және қарызды басқару сияқты нақты қаржылық әрекеттермен тығыз байланыстырылған. Байқап тұрғанымыздай, әлемдік тәжірибеде қаржылық сауаттылық пен қаржылық мінез-құлыққа әсер ететін факторлар ұқсас болғанымен, елдің мәдени және әлеуметтік жағдайына байланысты айырмашылықтары да бар.

Отандық тәжірибеге тоқталатын болсақ, Қазақстанда да еліміздің мәдени, әлеуметтік және экономикалық ерекшеліктеріне байланысты халықтың қаржылық мінез-құлқына әсер ететін әртүрлі факторлар кездеседі. А.Т. Баяхметова мен Л.Т.Баяхметова өз мақаласында бағалы қағаздарға инвестиция жасау процесіне әсер ететін қаржылық сауаттылық факторларын талдайды. Авторлар жеке инвесторлардың әрекетін бірнеше негізгі құрамдас бөліктер арқылы түсіндіреді. Авторлардың пайымдауынша, ол құрамдас бөліктерге қаржылық білім деңгейі, тәжірибе, ақпаратқа қол жеткізу, тәуекелге төзімділік және жеке капитал ресурстары жатады. Мақалада көрсетілгендей, қаржылық білімнің жоғары деңгейі жеке тұлғаның инвестициялық шешім қабылдаудағы сенімділігін арттырады, сонымен қатар

инвестициялық портфельді тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Қазақстан жағдайында да бұл факторлардың өзектілігі жоғары. Мысалы, елімізде қор нарығы салыстырмалы түрде жаңа әрі дамушы болғандықтан, жеке инвесторлардың қаржылық білім деңгейі олардың инвестициялық белсенділігін тікелей анықтайды. Зерттеу қорытындысында авторлар қаржылық білімнің тек жеке тұлғалардың емес, сонымен қатар ұлттық экономиканың инвестициялық климатын жақсартуда да маңызды рөл атқаратынын атап көрсетеді. Осы тұрғыдан бағалайтын болсақ, бұл жұмыс Қазақстандағы қаржылық сауаттылық пен инвестициялық шешімдердің арасындағы байланыс туралы қазіргі зерттеулерге ғылыми негіз береді [8].

Сонымен, халықтың қаржылық мінез-құлқының теориялық негіздері отандық және шетелдік ғылыми зерттеулер аясында кешенді түрде қарастырылды. Талдау нәтижелері қаржылық мінез-құлықтың көпқырлы экономикалық категория екенін және оның қалыптасуына жеке тұлғалық, әлеуметтік, экономикалық әрі институционалдық факторлардың бірлескен ықпалы әсер ететінін көрсетті. Халықтың қаржылық мінез-құлқына әсер етуші факторларды зерттеу барысында Қазақстандық тәжірибе әлемдік үрдістермен үндес келетіні анықталды. Отандық зерттеулер халықтың акция нарығы жөніндегі хабардарлық деңгейі, қаржылық сауаттылығы және жалпы білім деңгейі жеке инвесторлардың бағалы қағаздар нарығына қатысу белсенділігіне тікелей әсер ететінін растайды. Талдау нәтижелері халықтың қаржылық мінез-құлқы мен инвестициялық шешімдері арасындағы тығыз байланысты дәлелдеп, қаржылық сауаттылықты арттыру, ақпараттық және институционалдық ортаны жетілдіру бағалы қағаздар нарығын дамытудың негізгі алғышарттары болып табылатынын көрсетті.

Қазіргі экономикалық жағдайда халықтың инвестициялық белсенділігі мен қаржылық мінез-құлқын зерттеу қаржы нарығының даму деңгейін анықтауда маңызды орын алады. Мостовщикова И.А. және Соловьева И.А. өздерінің зерттеу жұмыстарында инвестициялық белсенділік ұғымына келесідей анықтама берген: «Инвестициялық белсенділік - екі фактордың инвестициялық мүмкіндіктердің және инвестициялық тәуекелдердің (инвестициялық мақсаттарға жету ықтималдығының) тығыз әрекеттесуінің нәтижесі». Авторлардың пайымдауынша, инвестициялық мүмкіндіктер мен тәуекелдердің арақатынасы инвестордың шешіміне тікелей әсер етеді: егер мүмкіндік қалыпты болып, тәуекел деңгейі қабылдауға болатын шекте болса, инвестициялық белсенділік артады. Ал тәуекел жоғары немсе мүмкіндік төмен болған жағдайда, инвестициялық белсенділік бәсеңдейді. Демек, инвестициялық белсенділік ұғымын табыс алу мүмкіндігі мен тәуекел деңгейінің теңгеріміне негізделген экономикалық шешімдердің жиынтығы деп түсіндіруге болады [9].

Халықтың инвестициялық белсенділігін зерттеу мақсатында Ақтөбе қаласы тұрғындары арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері негізінде халықтың инвестициялық белсенділігіне және қаржылық мінез-құлқына статистикалық талдау жасалды.

Сауалнаманың басты мақсаты - Ақтөбе қаласы бойынша халықтың қаржылық сауаттылық деңгейін, инвестициялық белсенділігін және бағалы қағаздарға инвестиция салуға әсер ететін факторларды анықтау. Жалпы сауалнама 29 сұрақтан тұрды, ал қатысушылар саны 40 адамды құрады. Сұрақтардың 27-сі – жабық сұрақ, ал 2-еуі ашық сұрақ. Оның ішінде алғашқы 4 сұрағы респонденттердің жасын, жынысын, қызмет саласы мен айлық табыс деңгейін анықтауға арналды. Респонденттердің 72,5%-ы – әйел адам, 27,5%-ы – ер адам. Жас ерекшелігіне қарай топтайтын болсақ, 18-25 жас аралығындағы тұрғындар – 80%, 26-35 жас - 10%, 36-45 жас - 5%, 46-55 жас – 2,5% және 56 жастан жоғары – 2,5%. Яғни, сауалнамадан өткен респонденттердің басым көпшілігі – жастар.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің басым бөлігі өз қаржылық сауаттылық деңгейін орташа деп бағалаған. Нақтырақ айтқанда, қатысушылардың 57,5%-ы қаржылық сауаттылығын орташа деңгейде деп көрсеткен. Сонымен қатар, 17,5%-ы өз білімін жоғары, ал 10%-ы өте жоғары және де 15%-ы қаржылық сауаттылық деңгейін төмен деп көрсеткен. Ал «Бағалы қағаз туралы біліміңіз бар ма?» деген сұраққа респонденттердің 60%-ы бағалы қағаздар туралы жалпы білімінің бар екенін білдірген. 22,5%-ы бағалы қағаздар

туралы жеткілікті деңгейде ақпаратқа ие екенін көрсетсе, 15%-ы бұл сала бойынша өте аз білетінін айтқан. Ал 2,5%-ы бағалы қағаздар туралы мүлде білмейтінін атап өткен. Осы екі сұрақты бір-бірімен байланыстыра отырып, тұрғындардың басым бөлігінің негізгі қаржылық түсініктерді білетінін, бірақ бағалы қағаздар нарығына қатысты терең білімінің жеткіліксіз екені байқалады. Бұл деректер халықтың бағалы қағаздар нарығы туралы толыққанды білімге ие еместігін, сол себепті де олардың қаржылық сауаттылығын арттыру бағытында жүйелі ақпараттық жұмыстар жүргізудің маңыздылығын дәлелдейді.

Бағалы қағаздарға инвестиция салудың қаржылық сауаттылыққа әсері қаржылық жоспарлау мәдениетін қалыптастыру арқылы да көрініс табады. Себебі инвестиция жасау үшін жеке тұлға өзінің табыс құрылымын, шығындарын және жинақ мүмкіндігін нақты есептеп, болашақ қаржылық мақсаттарын анықтауы қажет. Сауалнама деректеріне сәйкес, респонденттердің 62,5%-ы жеке қаржылық жоспарды кейде жүргізетінін көрсеткен. Ал 20%-ы қаржылық жоспарды тұрақты түрде жүргізетінін, 17,5%-ы мүлде жүргізбейтінін атап өткен. Бұл көрсеткіштер халықтың көпшілігі қаржылық жоспарлау әрекетін жүйелі түрде қолданбайтынын көрсетеді. Алайда инвестициялық қызметке қатысу қаржылық жоспарлаудың маңызын арттырып, азаматтарды шығындарын бақылауға және жинақтауға бейімдейді.

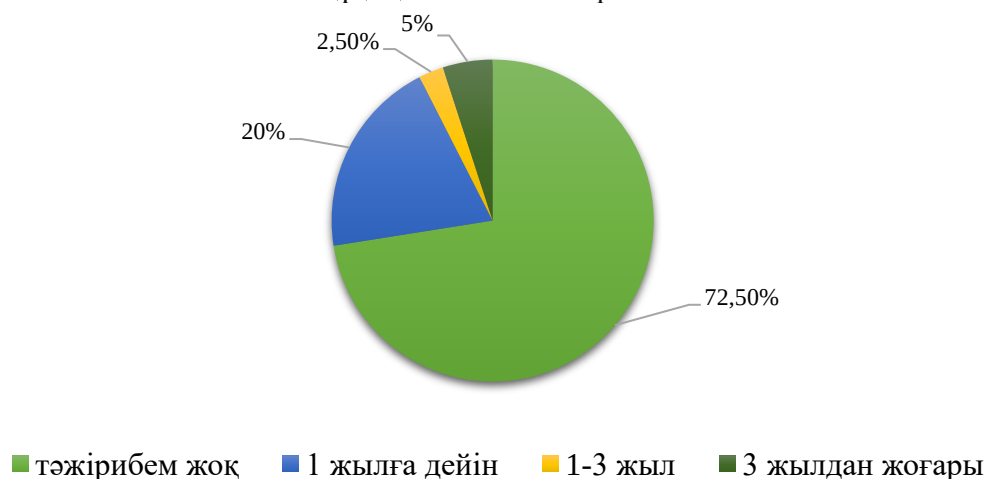
Респонденттердің 60%-ы «білемін» дейді, бірақ 62,5%-ы жоспарды «кейде» ғана жүргізеді. Бұл халықтың теориялық ақпараттан хабары болғанымен, оны күнделікті қаржылық әдетке айналдыру деңгейінің төмендігін көрсетеді.

Қаржылық мінез-құлыққа әсер етіп, инвестиция салуға деген қызығушылық пен қаржы құралдарын пайдалану ерекшеліктерін түсіндіруге мүмкіндік беретін факторлардың бірі - жыныстық құрылым. Әйел адамдар мен ер адамдардың қаржыны жинақтау және қолдануға көзқарастары әртүрлі болуы мүмкін. Зерттеу нәтижесі бойынша сауалнамаға қатысқан респонденттердің басым бөлігі - әйел адамдар. Бұл көрсеткіш сауалнама нәтижелерінің белгілі бір дәрежеде әйел тұрғындардың көзқарасын көбірек қамтитынын көрсетеді.

Респонденттердің жас ерекшеліктерін талдауда алынған нәтижелерге сәйкес сауалнамадан өткен респонденттердің басым көпшілігі – жастар. Бұл көрсеткіштер жастардың инвестициялық тақырыптарға қызығушылығы артып келе жатқанын көрсетеді. Сонымен қатар жастардың инвестиция салуға бейімділігі олардың қаржылық технологияларды белсенді қолдануымен және қаржылық тәуелсіздікке ұмтылысымен байланысты болуы мүмкін.

Халықтың инвестициялық белсенділігін бағалауда респонденттердің табыс деңгейін талдау да маңызды көрсеткіш. Сауалнама нәтижесінде қатысушылардың 55%-ының айлық табысы 150 000 теңгеге дейін, 27,5%-ының табысы 150 000 – 300 000 теңге аралығында, 7,5%-ының табысы 300 000 – 700 000 теңге аралығында, ал 10%-ының табысы 700 000 теңгеден жоғары екені анықталды. Бұл көрсеткіштер халықтың көп бөлігінің орташа және төмен табыс деңгейінде екенін көрсетеді. Соған қарамастан, инвестицияға қызығушылықтың болуы азаматтардың жинақ қалыптастыруға және оны көбейтуге ұмтылатындығын білдіреді.

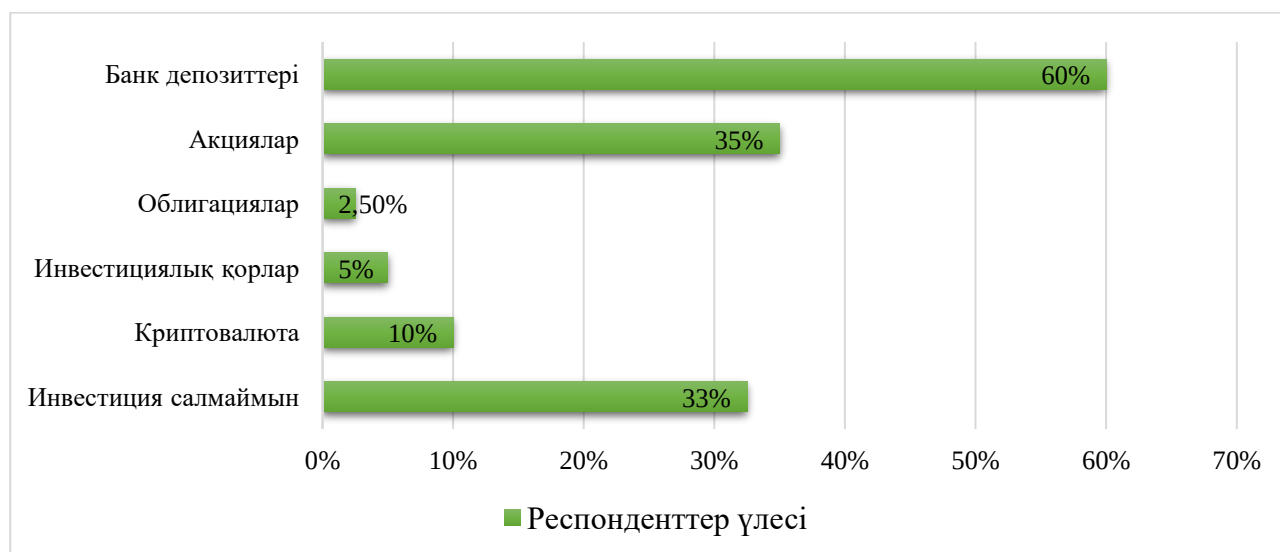
Инвестициялық белсенділікті сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің бірі - азаматтардың бағалы қағаздарға инвестиция салу тәжірибесі. Зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің 10%-ы қазіргі таңда инвестициямен айналысады, ал 12,5%-ы бұрын айналысқан. 57,5% адам инвестиция салумен айналыспаса да, қызығушылықтары бар екенін білдірген. Ал қалған 20% тұрғынды инвестиция мүлде қызықтырмайтыны белгілі болды. Бұл ақпарат Ақтөбе қаласы тұрғындарының көпшілігі инвестициялық нарыққа әлі толық қатыспайтынын, алайда белгілі бір бөлігінің бағалы қағаздармен жұмыс істеу тәжірибесі бар екенін көрсетеді. Инвестициямен айналыспайтын тұрғындардың үлесінің жоғары болуы қаржылық сауаттылықтың жеткіліксіздігімен, жеке тұлғалардың тәуекелден қорқуымен немесе табыс көлемінің шектеулігімен түсіндіріледі. Алайда басым көпшілігінің инвестицияға қызығушылық танытуы халықтың инвестициялық белсенділігінің артып келе жатқанын көрсетеді. Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестиция саласындағы тәжірибесі бойынша сауалнама нәтижелері 1-суретте көрініс тапты (1-сурет).

Сурет 1. Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестиция салу тәжірибесі
Ескертпе – диаграмма сауалнама нәтижесінде авторлармен жасақталған.

1-ші суретке сәйкес 20% респондент инвестициямен айналысудағы тәжірибесінің 1 жыл екенін көрсеткен. 2,5% респонденттің инвестициялау тәжірибесі 1-3 жылды құраса, 5% респонденттің инвестиция саласындағы тәжірибесі 3 жылдан жоғары екені анықталды. Ал қалған 72,5% жауап берушінің бұл салада тәжірибесі жоқ екені белгілі болды. Диаграммада Ақтөбе қаласы тұрғындарының басым көпшілігінің инвестиция саласында тәжірибесі қалыптаспағаны байқалады. Бұл өз кезегінде халықтың қаржы нарығына қатысу белсенділігінің төмендігін және инвестициялау тәжірибесінің жеткіліксіз екенін дәлелдейді. Дегенмен, жоғарыда аталып өтілгендей, тәжірибесі жоқ тұрғындардың арасында да осы салаға қызығушылық танытатындардың саны көп. Яғни, тұрғындарда инвестициямен айналысуға қызығушылық бар болғанымен, ақпараттың жеткіліксіздігі немесе тәуекелден қорқу сынды факторлар олардың нақты инвестициялық әрекетке көшуіне кедергі келтіріп отыр.

Бағалы қағаздарға инвестиция салған респонденттердің қандай құралдарды таңдағанын талдау барысында олардың басым бөлігі акциялар мен криптовалютаға қызығушылық танытатыны анықталды. Сонымен қатар кейбір қатысушылар инвестициялық қорлар мен облигацияларды да пайдаланатынын көрсеткен.

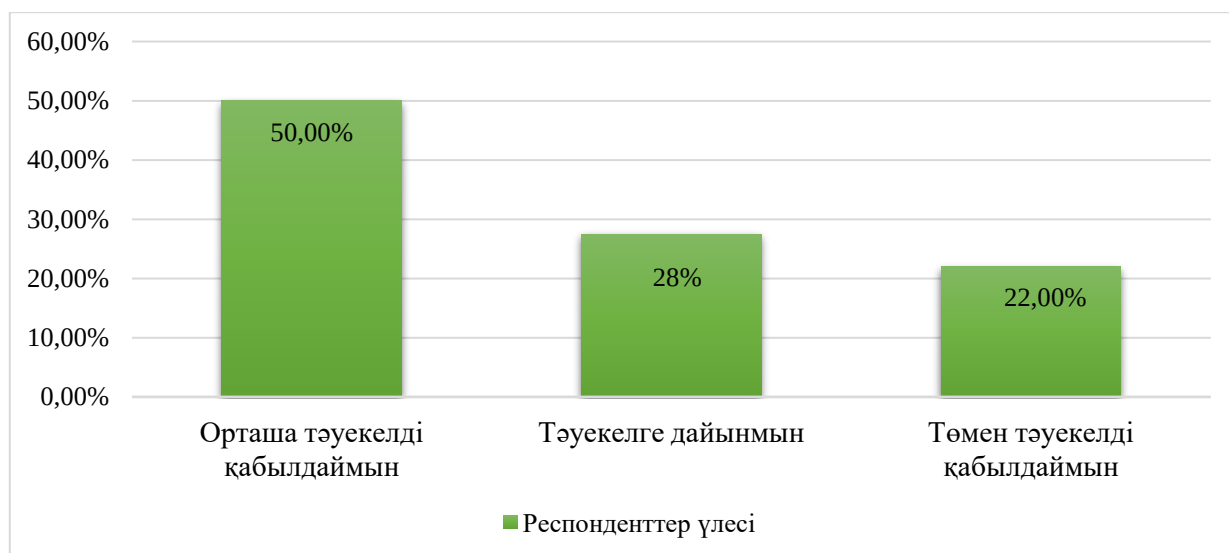
Сурет 2. Ақтөбе қаласы тұрғындарының қаржы құралдарына инвестиция салуы
Ескертпе – гистограмма сауалнама нәтижесінде авторлармен жасақталған.

2-ші суретте Ақтөбе қаласы тұрғындарының қандай қаржы құралдарына көбірек

инвестиция салатынын көруге болады. Байқап тұрғанымыздай, сауалнамаға қатысушылардың басым көпшілігі, яғни 60%-ы өз қаражаттарын жинау мақсатында банк депозиттерін пайдаланады. Бағалы қағаздар бойынша 35% тұрғын өз қаражатын акция сатып алуға жұмсаса, 2,5% адам облигациялар сатып алуға қызығушылық танытады. Инвестициялық қорларға инвестиция құятын тұрғындардың үлесі 5%-ды құраса, криптовалютаға инвестиция салатын респонденттер үлесі 10%-ды құраған. Ал қалған 33% адам өздерінің мүлде инвестиция салмайтынын белгілеген. Сауалнама нәтижесінде белгілі болғандай банк депозиттерін қолданатын тұрғындар саны өте көп. Бұның бірден-бір себебі - банк депозиттерінің бұрыннан бері танымал болуы. Сонымен қатар депозит өнімдері бағалы қағаздарға қарағанда халық үшін қарапайым әрі түсінікті, тәуекелі төмен және де халықтың бұл өнімдерге сенімі жоғары.

Бұл ақпаратқа тәжірибе жүзінде де көзіміз жетті. «Отбасы банк» тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ Ақтөбе ОФ-да тәжірибе өту барысында күн сайын әр түрлі сұрақтармен банк филиалының көмегіне жүгінетін тұтынушыларды қабылдадық, соның ішінде біраз бөлігі банк көмегіне депозит ашу үшін жүгінді. 2024 жыл қорытындысы бойынша Банкте Қазақстандықтардың 2 871 115 депозиті жұмыс істейді, сонымен қатар аталмыш жылы 660 147 қазақстандық жаңа шоттар ашты. Банктің жалпы депозиттік портфелі 2,4 трлн теңгені құраған. Бұл көрсеткіштер сауалнама нәтижелерінің нақтылығын растайды: халық әлі де болса дәстүрлі жинақтау құралдарына басымдық береді. Соған қарамастан, 2-суретте көрсетілгендей, акция, облигация және криптовалюта сияқты құралдарға сұраныстың болуы инвестициялық мәдениеттің әртараптанып келе жатқанын аңғартады. Әсіресе, криптовалюта (10%) сияқты волатильді құралдарға деген қызығушылық жас инвесторлардың жоғары табысқа ұмтылуымен және мінез-құлықтық факторлармен (эмоциялық шешімдер) түсіндірілуі мүмкін.

Инвестициялық белсенділікке әсер ететін келесі факторларының бірі - инвестиция салу мақсаты. Сауалнама нәтижесіне сәйкес респонденттердің басым бөлігі инвестицияны қосымша табыс табу (42,5%) және жинақ көбейту (30%) мақсатында пайдаланатынын көрсеткен. Сонымен қатар кейбір азаматтар инвестициямен айналысуды өз капиталын сақтау (27,5%) мақсатында қарастыратынын атап өткен. Бұл көрсеткіштер халық арасында инвестицияның негізгі функциясы капиталды көбейту құралы ретінде қабылданатынын дәлелдейді.

Сурет 3. Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестициялық тәуекелге қатынасы
Ескертпе – гистограмма сауалнама нәтижесінде авторлармен жасалған.

Халықтың инвестициялық белсенділігіне инвестициялық тәуекел едәуір әсер етеді. Себебі, инвестиция саласында тәуекел қалыпты нәрсе. Қаржы құралдарына байланысты тәуекел деңгейі әртүрлі болуы мүмкін, алайда бұл міндетті түрде орын алатын процесс. Сол

себепті сауалнама барысында тұрғындардың инвестиция кезінде орын алатын тәуекелдерге көзқарасына талдау жасалды.

3-ші суретте Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестициялық тәуекелге деген көзқарасының талдауы көрініс тапты. Байқап тұрғанымыздай, сауалнамаға қатысушылардың 50%-ы орташа тәуекелге дайын екенін білдірген. Жоғары тәуекелге дайын қатысушылар саны – 28%, ал қалған 22% қатысушылар тәуекелдің төмен деңгейін қабылдайды. Бұл көрсеткіштер тұрғындардың басым көпшілігінің жоғары тәуекелден, яғни инвестицияға салған ақшасының күйіп кетуінен қорқатынын дәлелдейді. Дегенмен тәуекелдің орташа деңгейіне дайын қатысушылардың көп болуы, сонымен қатар «тәуекелден толықтай қашамын» жауап нұсқасының тандалмауы тұрғындардың инвестициялық тәуекелге оң көзбен қарайтынын және белгілі бір деңгейде тәуекелден қорықпайтынын көрсетеді.

Халықтың қаржылық мінез-құлқын анықтайтын факторлардың бірі - қаржылық жоспар жүргізу деңгейі. Өз бюджетін жоспарлап, кіріс пен шығысты есептеп отыру қаржылық мінез-құлыққа тікелей әсер ететін маңызды көрсеткіш болып табылады. Сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің 62,5%-ы қаржылық жоспарды кейде жүргізетінін, 20,5%-ы тұрақты түрде жоспарлайтынын, ал 17,5%-ы қаржылық жоспар жүргізбейтінін көрсеткен. Бұл деректер халықтың басым бөлігінің қаржысын жүйелі түрде бақылауға толық дағдыланбағанын көрсетеді. Дегенмен өз бюджетін жүйелі түрде жоспарлайтын азаматтардың үлесі де аз емес, бұл қаржылық мәдениеттің біртіндеп қалыптасып келе жатқанын білдіреді.

Жалпы алғанда, сауалнама нәтижелері Ақтөбе қаласы тұрғындарының инвестициялық белсенділігі орташа деңгейде екенін көрсетті. Қатысушылардың үштен бір бөлігі бағалы қағаздарға инвестиция салу тәжірибесіне ие болғанымен, көпшілік бөлігі инвестиция нарығына қатыспайды. Бұл жағдай қаржылық сауаттылықтың жеткіліксіздігі, табыс деңгейінің шектеулігі және инвестициялық тәуекелдерден қорқу сияқты себептермен түсіндіріледі. Сонымен қатар халықтың басым бөлігі қаржылық жоспарды тұрақты түрде жүргізбейді, бұл қаржылық білімнің аздығын көрсетеді.

Қорытынды

Ақтөбе қаласы тұрғындарының арасында жүргізілген пилоттық сауалнама мен статистикалық талдау нәтижелері өңірде халықтың инвестициялық белсенділігінің алғашқы даму нышандары бар екенін, алайда бағалы қағаздар нарығына тікелей қатысу деңгейінің әлі де төмен сипатта қалып отырғанын көрсетті. Респонденттердің басым бөлігі өздерінің қаржылық сауаттылығының «орташа» деп бағалағанымен, эмпирикалық мәліметтер бағалы қағаздар нарығының құралдары бойынша арнайы білімнің тапшылығын және ұзақ мерзімді қаржылық жоспарлау дағдыларының әлсіздігін айқындап берді. Тұрғындардың инвестициялық таңдауында тәуекелден қорқу мен ақпараттық шектеулер сияқты психологиялық және экономикалық тежеуіш факторлардың ықпалы жоғары.

Зерттеу барысында халықтың қаржылық мінез-құлқы және олардың инвестициялық мәдениеті арасында тығыз диалектикалық байланыс бар екені дәлелденді. Тұрғындардың бағалы қағаздар нарығына тартылуы олардың тек қаржылық құралдарды тануына ғана емес, сонымен бірге тәуекелдерді саралау, ақпаратты талдау және саналы экономикалық шешімдер қабылдау қабілеттерінің жүйелі түрде қалыптасуына ықпал етеді. Бұл үрдіс өз кезегінде халықтың консервативті қаржылық мінез-құлқын белсенді, әрі жауапты инвестициялық модельге трансформациялаудың басты тетігі болып табылады.

Жоғарыда айтылған тұжырымдар негізінде, өңірлік деңгейде халықтың инвестициялық белсенділігін арттыру үшін мынадай шараларды ісек асыру қажет деп есептейміз:

- Бағалы қағаздар нарығының тиімділігі мен қауіпсіздігін түсіндіретін мақсатты қаржылық білім беру бағдарламаларын дамыту;

- Брокерлік және цифрлық инвестициялық платформалардың ақпараттық қолжетімділігін кеңейту және өңір тұрғындарының арасында инвестициялық мәдениетті жүйелі түрде насихаттау.

Қорыта айтқанда, ұсынылып отырған бағыттар өңір халқының әлеуетін тиімді жұмылдыруға және мемлекеттік деңгейдегі экономикалық бағдарламалардың аймақтық

Әдебиеттер тізімі

1. Литвинова В. В. финансовое поведение человека и определяющие его факторы // Журнал экономической теории. 2020. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovoe-povedenie-cheloveka-i-opredelyayushchie-ego-factory>
2. Масленников В.В., Ларионов А.В., Гагарина М.А. Факторы формирования типов финансового поведения экономических субъектов. Финансы: теория и практика/Finance: Theory and Practice. 2022;26(2):88-103. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2022-26-2-88-103>
3. Аликперова Н.В. Факторы влияния на финансовое поведение населения России: эффект 3Д // Народонаселение. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/factory-vliyaniya-na-finansovoe-povedenie-naseleniya-rossii-effekt-3d>
4. Batsaikhan, Uriintuya; Demertzis, Maria (2018): Financial literacy and inclusive growth in the European Union, Bruegel Policy Contribution, No. 2018/08, Bruegel, Brussels. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/208015/1/1028806345.pdf>
5. Khuc T.A., Do H.L., Pham B.L. Factors Influencing Financial Literacy of the Poor in Rural Areas: Empirical Research with the Case of Vietnam // Journal of Eastern and Central Asian Research – 2022. <https://doi.org/10.15549/jecar.v9i4.735>
6. Dr. CA.Seema Tarak Shah, et al (2024) An Analytical Study on The Determinants of Financial Behavior and Decision-Making Processes Among Urban Consumers in Mumbai City, Educational Administration: Theory and Practice, 30(11), 1693-1699. <https://doi.org/10.53555/kuey.v30i11.9905>
7. Andriasari W.S., Safitri P. Identify the Factors that Influence Working Adults Financial Management Behavior // Management Dynamics. 2025. <https://doi.org/10.70062/managementdynamics.v2i1.47>
8. Баяхметова А.Т., Баяхметова Л.Т. Решение об инвестировании в ценные бумаги: составляющие факторы финансовой грамотности // Journal of Economic Research&Business Administration. №1 (143). 2023. <https://doi.org/10.26577/be.2023.v143.i1.08>
9. Мостовщикова Ирина Александровна, Соловьева Ирина Александровна Инвестиционная активность и инвестиционный профиль организации // Научный диалог. 2013. №7 (19). <https://cyberleninka.ru/article/n/investitsionnaya-aktivnost-i-investitsionnyy-profil-organizatsii>

References

1. Litvinova V. V. finansovoe povedenie cheloveka i opredelyayushchie ego faktory // Zhurnal ekonomicheskoy teorii. 2020. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovoe-povedenie-cheloveka-i-opredelyayushchie-ego-factory>
2. Maslennikov V.V., Larionov A.V., Gagarina M.A. Faktory formirovaniya tipov finansovogo povedeniya ekonomicheskikh sub"ektov. Finansy: teoriya i praktika/Finance: Theory and Practice. 2022; 26(2): 88-103. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2022-26-2-88-103>
3. Alikperova N.V. Faktory vliyaniya na finansovoe povedenie naseleniya Rossii: effekt 3D // Narodonaselenie. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/factory-vliyaniya-na-finansovoe-povedenie-naseleniya-rossii-effekt-3d>
4. Batsaikhan, Uriintuya; Demertzis, Maria (2018) : Financial literacy and inclusive growth in the European Union, Bruegel Policy Contribution, No. 2018/08, Bruegel, Brussels. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/208015/1/1028806345.pdf>
5. Khuc T.A., Do H.L., Pham B.L. Factors Influencing Financial Literacy of the Poor in Rural Areas: Empirical Research with the Case of Vietnam // Journal of Eastern and Central Asian Research – 2022. <https://doi.org/10.15549/jecar.v9i4.735>
6. Dr. CA.Seema Tarak Shah, et al (2024) An Analytical Study on The Determinants of Financial Behavior and Decision-Making Processes Among Urban Consumers in Mumbai City, Educational Administration: Theory and Practice, 30(11), 1693-1699.

<https://doi.org/10.53555/kuey.v30i11.9905>

7. Andriasari W.S., Safitri P. Identify the Factors that Influence Working Adults Financial Management Behavior // Management Dynamics. 2025. <https://doi.org/10.70062/managementdynamics.v2i1.47>

8. Bayahmetova A.T., Bayahmetova L.T. Reshenie ob investirovanii v cennye bumagi: sostavlyayushchie faktory finansovoj gramotnosti // Journal of Economic Research&Business Adminidtration. №1 (143). 2023. <https://doi.org/10.26577/be.2023.v143.i1.08>

9. Mostovshchikova Irina Aleksandrovna, Solov'eva Irina Aleksandrovna Investicionnaya aktivnost' i investicionnyj profil' organizacii // Nauchnyj dialog. 2013. №7 (19). <https://cyberleninka.ru/article/n/investitsionnaya-aktivnost-i-investitsionnyy-profil-organizatsii>

ФИНАНСОВОЕ ПОВЕДЕНИЕ И ИНВЕСТИЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АКТӨБЕ)

АХМЕТОВА Г.И.*, МУРАТОВА Ф.С., САПАРГАЛИ Б.Б.

***Ахметова Гулистан Ивановна** – Кандидат экономических наук, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Ақтөбе, Казахстан

E-mail: gakhmetova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-9576-4323>

Муратова Фатима Серіковна – Студент 4 курса образовательной программы финансы, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Ақтөбе, Казахстан

E-mail: muratova05052005@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-9242-3720>

Сапарғали Батыржан Болатович - Студент 4 курса образовательной программы финансы, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Ақтөбе, Казахстан

E-mail: sapargalibatyrzhan5@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3181-5751>

Аннотация. В статье подробно рассматриваются сущность понятий финансового поведения и инвестиционной активности населения на рынке ценных бумаг, их взаимосвязь и теоретико-методологические основы развития. Если инвестиционная активность отражает уровень направления свободных денежных средств населения в альтернативные финансовые инструменты, то финансовое поведение определяет психологический и экономический выбор жителей в управлении рисками и доходами. В ходе исследования были проанализированы взгляды отечественных и зарубежных ученых на данные понятия, а также определена роль финансовой грамотности в формировании инвестиционной культуры населения. Основная научная ценность исследования заключается в том, что в нем рассматриваются не только теоретические основы данного феномена, но и его конкретные региональные аспекты на базе комплексного анализа эмпирических данных пилотного социального опроса, проведенного среди жителей города Ақтөбе. С использованием методов статистического и дескриптивного анализа были определены реальные инвестиционные направления населения региона, а также выявлены основные сдерживающие факторы, препятствующие активному участию граждан на рынке ценных бумаг. Представленный в статье анализ и научные выводы позволяют глубже понять поведение инвесторов на региональном уровне и могут послужить основой для дальнейшего совершенствования программ повышения финансовой грамотности населения. Статья представляет собой полезный источник информации для специалистов, работающих в сфере экономики и финансов, исследователей и обучающихся.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, инвестиционная активность, финансовое поведение, финансовая грамотность, инвестиционная культура.

FINANCIAL BEHAVIOR AND INVESTMENT ACTIVITY OF THE POPULATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND REGIONAL ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF AKTOBE CITY)

AKHMETOVA G.I.*, MURATOVA F.S., SAPARGALI B.B.

***Akhmetova Gulistan Ivanovna** - Candidate of economics sciences, K.Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: gakhmetova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-9576-4323>

Muratova Fatima Serikovna – 4th-year student of the finance educational program, K.Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: muratova05052005@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-9242-3720>

Sapargali Batyrzhan Bolatovich - 4th-year student of the finance educational program, K.Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

E-mail: sapargalibatyrzhan5@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3181-5751>

Abstract. The article comprehensively examines the essence of the concepts of financial behavior and investment activity of the population in the securities market, their relationship and the theoretical and methodological foundations of their development. While investment activity reflects the level of channeling the population's free funds into alternative financial instruments, financial behavior defines the psychological and economic choices of residents in managing risks and returns. In the course of the study, the perspectives of domestic and foreign scholars regarding these concepts were analyzed, and the role of financial literacy in shaping the investment culture of the population was identified. The core scientific value of the research lies in the fact that it addresses not only the theoretical aspects of this phenomenon but also its specific regional aspects based on a comprehensive analysis of empirical data from a pilot sociological survey conducted among the residents of Aktobe city. By applying statistical and descriptive analysis methods, the actual investment trends of the regional population were outlined, and the main barriers hindering the active participation of residents in the securities market were identified. The analysis and scientific conclusions presented in the article provide insights into investor behavior at the regional level and can serve as a basis for further enhancement of financial literacy programs. The article serves as a valuable source of information for specialists working in the fields of economics and finance, researchers, and students.

Key words: securities market, investment activity, financial behavior, financial literacy, investment culture.